
Lokalne surowce a rozwój przemysłu w województwie olsztyńskim : (sprawozdanie z obrony pracy doktorskiej Józefa Plebana)

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 673-678

1969

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

LOKALNE SUROWCE A ROZWÓJ PRZEMYSŁU W WOJEWÓDZTWIE OLSZTYŃSKIM

(SPRAWOZDANIE Z OBRONY PRACY DOKTORSKIEJ JÓZEFA PLEBANA)

W dniach 18 i 19 maja 1969 r., na posiedzeniach Rady Wydziału Morskiego Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Sopocie odbył się egzamin z ekonomii politycznej i z planowania gospodarki narodowej oraz publiczna obrona rozprawy doktorskiej mgra Józefa Plebana pt. *Lokalne surowce a rozwój przemysłu w województwie olsztyńskim*. Promotorem pracy był prof. dr Henryk Kryński, kierownik Katedry Planowania i Polityki Gospodarczej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Sopocie, recenzentami zaś: doc. dr habil. Halina Mortimer-Szymczak z Uniwersytetu Łódzkiego oraz prof. dr Jan Moniak z Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Sopocie. Posiedzeniem Rady Wydziału przewodniczył dziekan Wydziału Morskiego Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Sopocie, doc. dr habil. Leopold Kuźma.

Praca składa się z ośmiu rozdziałów oraz wstępu i wniosków końcowych. Przystępując do omawiania treści poszczególnych rozdziałów Józef Pleban stwierdził, że jednym z podstawowych problemów wzrostu gospodarki narodowej jest prawidłowe kształtowanie proporcji rozwoju gospodarczego poszczególnych regionów ekonomicznych kraju. Polega ono na dążeniu do wyrównywania istniejących aktualnie różnic w zakresie poziomu rozwoju sił wytwórczych oraz kształtowania się stopy życiowej ludności poszczególnych regionów ekonomicznych kraju. Prawidłowe kształtowanie proporcji wzrostu gospodarczego poszczególnych regionów ekonomicznych wymaga szybszego wzrostu przemysłu na terenach gospodarczo słabo rozwiniętych, niż na terenach charakteryzujących się dużym stopniem aglomeracji przemysłu. Dotyczy to również województwa olsztyńskiego, w którego strukturze produkcyjnej dominujący udział posiada aktualnie produkcja rolna. Czynniki warunkującymi zmianę proporcji wzrostu gospodarczego regionów ekonomicznych gospodarczo słabo rozwiniętych są przede wszystkim: 1) zasoby siły roboczej, zwłaszcza kwalifikowanej; 2) zasoby surowcowe, zwłaszcza energetyczne; 3) sieć osadnicza i komunikacyjna regionu.

Analiza kształtowania się wymienionych trzech głównych czynników rozwoju przemysłu posiada zasadnicze znaczenie dla opartego na zasadzie rachunku ekonomicznego przestrzennego rozmieszczenia przemysłu w kraju oraz kierunku i poziomu rozwoju przemysłu w poszczególnych regionach ekonomicznych. Określenie sposobu i rozmiarów optymalnego wykorzystania lokalnych czynników wytwórczych regionu dla rozwoju przemysłu wiąże się z zagadnieniem specjalizacji regionów i kooperacji wewnątrz i międzyregionalnej, a także z kształtowaniem rozwoju regionalnej sieci osadniczej. Jest to jeden z najciekawszych, a jednocześnie najtrudniejszych problemów planowania perspektywicznego, wymagający kontynuowania intensywnych studiów i badań. W literaturze przedmiotu odczuwa się brak kompleksowego studium na temat optymalnego rozwoju regionów ekonomicznych, a zwłaszcza brak naukowego uzasadnienia możliwości przyspieszenia wzrostu regio-

nów słabo rozwiniętych w oparciu o lokalne surowce. Celem omawianego opracowania jest ocena rozwoju gałęzi przemysłu, opierających swą produkcję o zasoby lokalnej bazy surowcowej, które w warunkach naturalnych środowiska geograficznego województwa olsztyńskiego posiadają tu korzystniejsze warunki rozwoju niż przeciętnie w Polsce oraz niż inne gałęzie tej grupy przemysłu.

W trakcie badań stwierdzono w województwie olsztyńskim brak możliwości rozwoju pierwotnej bazy surowcowej dla przemysłu drzewnego (wyrab drewna), ograniczone możliwości rozwoju bazy surowcowej pochodzenia mineralnego, szczególnie korzystne warunki dla hodowli zwierząt gospodarskich, a zwłaszcza bydła oraz dla upraw niektórych roślin przemysłowych, a specjalnie lnu. Analiza stosunków ludnościowych wskazuje na znaczne, nie wykorzystane obecnie, nadwyżki siły roboczej regionu. Ocena prognozy demograficznej wskazuje na duże, bo wynoszące w 1985 r. w stosunku do 1965 r. około 150% zwiększenie się zasobów siły roboczej. Ze względów ekonomicznych istotną część tej nadwyżki winna znaleźć zatrudnienie w gałęziach przemysłu, opierającego swą produkcję o lokalną bazę surowcową. Wiodący charakter tych gałęzi przemysłu określono na podstawie analizy kształtowania się wielkości i charakteru surowców pochodzenia mineralnego i pochodzenia rolniczego. W pierwszym przypadku stwierdzono znaczne możliwości rozwoju przemysłu materiałów budowlanych, opierającego swą produkcję o występujące w województwie duże zasoby glin i łąw oraz kruszywa naturalnego. W drugim przypadku ocenę możliwości rozwoju przemysłu dokonano odrębnie dla produkcji zwierzęcej i oddzielnie dla produkcji roślinnej. Analizując aktualny stopień wykorzystania warunków naturalnych dla rozwoju produkcji zwierzęcej dokonano obliczeń dotyczących ścisłości związku korelacyjnego pomiędzy wielkością pogłowia bydła na 100 ha użytków rolnych a odsetkiem użytków zielonych i gęstością zaludnienia na 1 km² w Polsce i w województwie oraz pomiędzy pogłowiem zwierząt gospodarskich w sztukach przeliczeniowych na 1 ha użytków rolnych a arealem paszowym przypadającym na 1 sztukę zwierząt przeliczeniowych. W wyniku obliczeń korelacji badanych cech oraz równań regresji, stwierdzono znaczne rezerwy surowcowe, których uruchomienie w wyniku odpowiednich nakładów inwestycyjnych, zwłaszcza w zakresie melioracji łąk i pastwisk, stwarza realne prawdopodobieństwo podwojenia w okresie perspektywicznym hodowli zwierząt gospodarskich, a tym samym odpowiedniego powiększenia bazy surowcowej dla przemysłu mięsnego i mleczarskiego. Analizując stopień przetwórstwa tego surowca w przemyśle mięsnym województwa stwierdzono znaczne rezerwy tkwiące w masie żywca wołowego i wieprzowego (około 55% skupionej masy), będącego przedmiotem wywozu w celach ubojowych na teren innych województw. Analiza produkcji roślinnej oraz dokonany rachunek ekonomicznej efektywności poszczególnych upraw roślinnych wykazały wysoką opłacalność upraw lnu, którego plony i zbiory kształtują się obecnie na poziomie znacznie wyższym od większości innych województw, co wynika ze stwierdzonych, znacznie lepszych w województwie aniżeli przeciętnie w Polsce, warunków klimatycznych, a zwłaszcza istotnego dla vegetacji tej uprawy czynnika wilgoci. W wyniku przeprowadzonej analizy ekonomicznej stwierdzono, że spośród ogółu gałęzi przemysłu o lokalizacji określonej lokalną bazą surowcową, najkorzystniejsze warunki rozwoju posiadają w województwie następujące gałęzie przemysłu: materiałów budowlanych, mięsny, mleczarski i lnianski.

Pozostała część pracy poświęcona jest ocenie aktualnego stanu rozwoju oraz perspektywom dalszego rozwoju wymienionych gałęzi produkcji omawianej w pracy grupy przemysłu. Analiza rozwoju całego przemysłu wskazuje, że dynamika wzrostu przemysłu była w województwie w całym badanym okresie od 1950 do 1963 r.

wyższa niż przeciętnie w Polsce (w latach 1961—1965 niższa). Na wyższe od przeciętnego w Polsce kształtowanie się dotychczasowego tempa rozwoju przemysłu województwa dominujący wpływ posiadają gałęzie przemysłu opierające swą produkcję o lokalne surowce. Dotyczy to szczególnie przemysłu spożywczego, obejmującego ponad 43% globalnej wartości produkcji i około 30% ogólnej liczby zatrudnionych w przemyśle.

Z oceny aktualnego rozwoju przemysłu materiałów budowlanych wynika, że dominującą pozycję w tej gałęzi produkcji zajmuje przemysł ceramiki budowlanej (około 58% zatrudnionych). Sporządzony metodą szacunku dla okresu perspektywnego bilans materiałów ściennych przy założeniu, że realizacja budownictwa niskiego odbywać się będzie metodami tradycyjnymi, a realizacja budownictwa wysokiego metodami uprzemysłowionymi, wykazuje realną możliwość potrojenia produkcji materiałów budowlanych (ceramika budowlana — 170%, gazobeton — 7,5 razy, elementy prefabrykowane 12 razy).

Ocena aktualnego stanu rozwoju przemysłu mięsnego wykazuje jednostronny i niski jego poziom. Procentowy udział tego przemysłu w przemyśle mięsnym Polski jest w zakresie zdolności ubojowej dwukrotnie niższy od udziału w zakresie wielkości skupionej masy żywca zwierzęcego. Udział ten posiada tendencję malejącą (w zakresie zatrudnienia stabilną, a skupu rosnącą). Z dokonanego przez autora rachunku wynika, że przy założeniu całkowitego uboju skupionego żywca na terenie województwa i podniesieniu intensywności hodowli w województwie tylko do poziomu istniejącego w Polsce w 1965 r., zdolność przerobowa przemysłu mięsnego winna wzrosnąć czterokrotnie.

Spośród omawianych w pracy wiodących gałęzi przemysłu o umiejscowieniu określonym lokalną bazą surowcową, najważniejszą pozycję zajmuje najbardziej rozwinięty na terenie województwa przemysł mleczarski. Dynamika rozwoju tego przemysłu i wszystkie ważniejsze wskaźniki ekonomiczne kształtują się w nim korzystniej aniżeli przeciętnie w Polsce. Pomimo szybkiego tempa rozwoju, już obecnie przemysł mleczarski cechuje się w okresie szczytowych dostaw mleka deficytem zdolności przerobowych rzędu około 20%. Z dokonanego szacunku wynika, że wobec stwierdzonych uprzednio rezerw w zakresie hodowli istnieje realna możliwość trzykrotnego zwiększenia zdolności produkcyjnej przemysłu mleczarskiego województwa.

Ocenę aktualnego i perspektywnego rozwoju ostatniego z rozpatrywanych w pracy gałęzi przemysłu, a mianowicie przemysłu lnianego, poprzedzono oceną dotychczasowego i perspektywnego rozwoju tego przemysłu w Polsce. Stwierdzono, że udział włókien litykowych w ogólnej liczbie włókien jest wysoki (30%), a tempo wzrostu tkanin lnianych wyprzedza tempo wzrostu całej produkcji przemysłu włókienniczego w Polsce (4,9—3,9 w latach 1950—1965). Przeprowadzona w pracy analiza wskazuje, że pod względem produkcji słomy lnianej województwo olsztyńskie zajmuje pierwsze miejsce w Polsce (około 37% ogólnej masy, skupionej w Polsce), a istniejąca zdolność przerobowa roszarń nie jest w pełni wykorzystana. Nawet przy utrzymaniu istniejących obecnie proporcji w zakresie wielkości plonów lnu pomiędzy województwem a krajem oraz założonej w planie perspektywnego rozwoju rolnictwa województwa strukturze zasiewów, zbiory lnu winny wzrosnąć w województwie około dwukrotnie.

Po scharakteryzowaniu treści pracy Józef Pleban przedstawił niżej ujęte, główne tezy rozprawy:

1) Województwo olsztyńskie, aczkolwiek pozbawione podstawowych bogactw mineralnych, a zwłaszcza mogących stanowić podstawę dla rozwoju ciężkiego prze-

mysłu — surowców energetycznych, posiada jednak znaczne możliwości rozwoju przemysłu, wynikające z istniejących na terenie omawianego regionu warunków przyrodniczych i ekonomicznych.

2) W odróżnieniu od większości województw w Polsce, region olsztyński posiada wyjątkowo duże (zbadane i szacunkowe) zasoby kopalin użytecznych, mogących stanowić podstawę do rozwoju przemysłu materiałów budowlanych, a zwłaszcza przemysłu ceramiki budowlanej oraz prefabrykatów z betonu.

3) Region olsztyński należy do grupy województw posiadających najkorzystniejsze warunki przyrodnicze dla hodowli bydła, a tym samym rozwoju przemysłu mięsnego i mleczarskiego.

4) Województwo olsztyńskie posiada przeciętnie lepsze niż w Polsce i większości województw w Polsce warunki przyrodnicze do uprawy lnu jako rośliny przemysłowej. Jednocześnie, jak to wynika z porównania wskaźników atrakcyjności upraw roślinnych, opłacalność upraw lnu jest w stosunku do innych roślin w województwie olsztyńskim większa. Również plony lnu w woj. olsztyńskim kształtują się przeciętnie wyżej niż w Polsce.

5) W województwie olsztyńskim istotne znaczenie dla rozwoju przemysłu jako podstawowego czynnika aktywizacji gospodarczej regionu posiada czynnik pracy żywej, będący wyrazem wpływu czynnika demograficznego, charakteryzującego się najwyższym w Polsce wskaźnikiem przyrostu naturalnego. Efektem powyższego są istniejące już obecnie i narastające w okresie perspektywicznym poważne wielkości nadwyżek siły roboczej, zarówno w całym województwie olsztyńskim, jak na wsi przy jednoczesnym występowaniu zjawiska zapotrzebowania na siłę roboczą w miastach.

6) W dotychczasowej strukturze przemysłu dominujące znaczenie posiada w Olsztyńskim przemysł opierający swą produkcję o zasoby lokalnej bazy surowcowej, reprezentujący zasadniczo grupę obejmującą wstępną obróbkę surowców.

7) W dotychczasowej strukturze własnościowej przemysłu przeważa w województwie olsztyńskim przemysł planowany terenowo, w którym dominującą pozycję zajmuje drobna wytwórczość, zwłaszcza spółdzielcza, co ma wpływ na stopień jego koncentracji, który jest w województwie olsztyńskim stosunkowo niski.

8) Z wyjątkiem lat 1961—1965 dynamika rozwoju przemysłu była w województwie olsztyńskim wyższa niż przeciętnie w Polsce, co było możliwe wobec znacznej liczby nieczynnych, poniemieckich zakładów przemysłowych, których uruchamianie, przynosząc znaczne efekty w zakresie zatrudnienia i wartości produkcji, nie wymagało większych nakładów inwestycyjnych.

9) Dotychczasowy poziom rozwoju przemysłu materiałów budowlanych wskazuje na stosunkowo niskie jeszcze, aczkolwiek szybko rosnące wykorzystanie zasobów kruszyw dla jego rozwoju w województwie olsztyńskim, a ponadto na niskie wykorzystanie bazy surowców ceramicznych, niski stopień wykorzystania zdolności produkcyjnej przemysłu ceramiki budowlanej oraz stabilizację jego rozwoju.

10) Dotychczasowy poziom produkcji paszowej unaocznia, że naturalne warunki dla rozwoju hodowli nie są w województwie olsztyńskim w pełni wykorzystane, a wielkość obsady zwierząt gospodarskich na 100 ha użytków rolnych jest około dwukrotnie niższa niż możliwa przy kształtowaniu się w nim podobnej jak w 1965 r. w Polsce intensywności produkcji paszowej. W związku z tym również pogłowie zwierząt gospodarskich kształtuje się w województwie olsztyńskim około dwukrotnie niżej niż na to wskazują szczególnie korzystne w tym regionie warunki naturalne dla hodowli, co z kolei dowodzi rezerw surowcowych dla przemysłu mięsnego i mleczarskiego.

11) Poziom rozwoju gałęzi przemysłu opierających swą produkcję o lokalne zasoby surowcowe pochodzenia rolniczego skłania do przypuszczenia, że obok niepełnego wykorzystania warunków naturalnych przez rolnictwo województwa olsztyńskiego, ma miejsce zjawisko częściowego tylko przetwórstwa na miejscach lokalnych surowców. Dotyczy to szczególnie przemysłu mięsnego, dla którego surowiec w postaci żywca zwierzęcego w większej części wywozony jest do zakładów mięsnych, położonych na terenie często dalekich województw (katowickie, łódzkie) niż przetwarzany na miejscu, a także lniarskiego, którego półprodukt w postaci włókna lnianego i pakulanego jest w całości przedmiotem wywozu do zakładów przemysłu włókienniczego znajdujących się w oddalonych od regionu olsztyńskiego województwach katowickim i wrocławskim.

12) Od 1957 r. występuje zjawisko większego o ca 5 tys. osób rocznie odpływu ludności z województwa olsztyńskiego niż napływu. Powyższe, obok niewykorzystania istniejących w województwie olsztyńskim warunków naturalnych, a także wywozu istniejących na terenie omawianego regionu surowców (tarcica, kruszywo naturalne, żywiec zwierzęcy, włókno lniane i pakulane i inne) dowodzi niewykorzystania istniejących na terenie województwa olsztyńskiego czynników wytwórczych dla aktywizacji gospodarczej omawianego regionu.

13) Omawiany przemysł, oparty o lokalne zasoby surowcowe, posiada korzystne możliwości rozwoju w okresie perspektywicznym, przy czym postulowany w niniejszej pracy poziom rozwoju tego przemysłu posiada cechy realności pod warunkiem porównania zgodnie z przyjętą w planowaniu regionalnym metodą kolejnych przybliżeń założonych przez autora wielkości z potrzebami, wynikającymi z planu krajowego. Powyższe dotyczy szczególnie przemysłu, dla którego winien zostać sporządzony rachunek efektywności budowy nowych zakładów obróbki uszlachetniającej (przędzalnie, tkalnie, wykańczalnie) na terenach produkcji surowców, ze szczególnym uwzględnieniem położonego centralnie wobec województw północnych (surowcowych), a przy tym korzystnie wobec portów morskich województwa olsztyńskiego.

14) Analizowane w niniejszej pracy gałęzi przemysłu winny mieć znaczny wpływ na zatrudnienie narastających w okresie perspektywicznym w województwie olsztyńskim nadwyżek siły roboczej. Według dokonanego w niniejszej pracy szacunku wielkość zatrudnienia w przemyśle opartym o lokalną bazę surowcową kształtować się winna następująco:

	1965 rok	1985 rok
przemysł materiałów budowlanych (bez porcelanowo-fajansowego i szklarskiego)	2310 osób	6850 osób
przemysł mięsny	1460 „	8500 „
przemysł mleczarski	2955 „	6200 „
przemysł lniarski	1918 „	9750 „
razem:	8643 „	31300 „

Z porównania wyżej wymienionych danych z ogólną wielkością zatrudnionych w przemyśle w 1965 r. i założoną na 1985 r. wynika, że udział analizowanych w niniejszej pracy wiodących gałęzi przemysłu, opartego o lokalną bazę surowcową, wzrósłby z 18,2% w 1965 r. do ca 21,5% w 1985 r.

15) W województwie olsztyńskim aktywizacja regionu w drodze rozwoju gałęzi przemysłu opartego o lokalne zasoby surowcowe, posiada realne możliwości i zgodna jest z założeniami Komisji Planowania przy Radzie Ministrów, dotyczącymi specjalizacji przemysłowej poszczególnych województw w okresie perspektywicznym.

16) Dla sprecyzowania optymalnego programu rozwoju przemysłu w okresie perspektywicznym w warunkach naturalnych województwa olsztyńskiego niezbędne jest podjęcie podobnych studiów, mających na celu danie odpowiedzi, jakie inne pominięte w niniejszej pracy gałęzie przemysłu, zwłaszcza obróbki wtórnej, mają możliwości rozwoju. Takie studium wydaje się niezbędne dla możliwie dokładnego sprecyzowania wielkości i kierunków rozwoju gałęzi przemysłu o tak zwanych swobodnych warunkach lokalizacji i określenia wielkości siły roboczej, jaka może być zatrudniona w przemyśle województwa olsztyńskiego w okresie perspektywicznym.

Wymienione wnioski wskazują, że rozwój omawianych w pracy gałęzi przemysłu jest najbardziej efektywny, gdyż pozwala na racjonalne zatrudnienie nadwyżek sił roboczych i racjonalną aktywizację gospodarczą województwa olsztyńskiego.

Po przedstawieniu powyższych tez odczytano recenzje, w których obydwaj recenzenci podkreślili użytkowy charakter pracy i jej przydatność do planowania perspektywicznego rozwoju województwa olsztyńskiego.

Z omawianych zagadnień w trakcie dyskusji nad rozprawą, na szczególną uwagę zasługuje wypowiedź doc. dra habil. Lucjana Hofmanna w sprawie związku przyczynowego pomiędzy programem perspektywicznego rozwoju przemysłu, opierającego swą produkcję o zasoby lokalnej bazy surowcowej, a siecią komunikacyjną województwa olsztyńskiego.

Na zakończenie doktorant ustosunkował się do uwag zgłoszonych przez obydwu recenzentów i w czasie dyskusji stwierdził, że ograniczenie badań do wybranych zagadnień, zwłaszcza w pierwszej części pracy, wynikało głównie z konieczności zmniejszenia objętości rozprawy. Przyjęcie tej metody pozwoliło bardziej skoncentrować badania na tych zagadnieniach, które zgodnie z celem pracy pozwoliły na wyciągnięcie podstawowych wniosków w zakresie kierunków rozwoju omawianej grupy przemysłu. Powyższe było możliwe także z tego względu, że problem środowiska geograficznego i stosunków ludnościowych województwa jest przedmiotem bardziej intensywnych badań, zwłaszcza pracowników Wyższej Szkoły Rolniczej w Olsztynie.

Rada Wydziału Morskiego Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Sopocie jednoznacznie przyjęła pracę doktorską Józefa Plebana i jednogłośnie nadała mu tytuł doktora nauk ekonomicznych.